

Jakub Niedźwiedź

David A. Frick (1955–2022) i jego badania staropolskie

TERMINUS

t. 25 (2023)

z. 4 (69)

s. 457–466

www.ejournals.eu/

Terminus

Abstract

David A. Frick (1955–2022) and His Research on Early-Modern Polish Culture

The paper is devoted to David Allan Frick, an American scholar, translator, and professor at the University of Berkeley. The author briefly presents the biography of Frick and analyses his books, focusing on Frick's research on early modern Polish literature and culture.

Keywords

David A. Frick, early modern Polish literature, the seventeenth century culture, Vilnius, Meletius Smotryc'kyj, Reformation, Counter-Reformation

10 grudnia 2022 roku w wyniku długotrwałej choroby zmarł David Allan Frick. Był on sławistą, tłumaczem, historykiem literatury i historykiem Europy Środkowo-Wschodniej, który wywarł i wywiera ogromny wpływ na współczesne badania nad przeszłością Rzeczypospolitej Obojga Narodów. David Frick odegrał ważną rolę w tym, jak zmieniło się postrzeganie tego państwa przez historyków białoruskich, litewskich, polskich, rosyjskich i ukraińskich. Jako profesor Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley przez czterdzieści lat uczył kolejne pokolenia amerykańskich sławistów. Jest autorem pięciu książek, licznych artykułów i redaktorem tomu zbiorowego. Był też szczególnie związany z „Terminusem” – przez wiele lat należał do rady naukowej czasopisma. Na łamach tego kwartalnika ukazały się też dwa przekłady jego prac¹.

David A. Frick urodził się 28 października 1955 roku w Dover w stanie New Jersey. Jego rodzicami byli dr Ivan E. Frick i Ruth (z domu Hudson) Frick, również nauczyciele akademicy. David Frick ukończył w 1973 roku Amherst College, a następnie studiował w Indiana University (Bloomington, Indiana), gdzie w 1977 roku uzyskał bakalaureat. Studia doktoranckie odbył na Yale University, które ukończył w 1983 roku ze stopniem doktora (Ph.D.). Jego promotorem był prof. Ricchardo Picchio. Od czasów studiów David Frick wykazywał się dużym talentem językowym. Początkowo studiował niemiecki, następnie rosyjski, w trakcie studiów doktoranckich nauczył się polskiego, w późniejszym okresie poznał też ukraiński, litewski i jidysz, ponadto czytał w cerkiewnosłowiańskim, po łacinie i po rusku. Znajomość języka polskiego została ugruntowana dzięki rocznemu stypendium Fulbrighta w Warszawie i Krakowie w pamiętnych latach 1980 i 1981 (opuścił Polskę cztery miesiące przed wprowadzeniem stanu wojennego). Wielokrotnie potem wspominał ten pobyt, w czasie którego nawiązał wiele znajomości i przyjaźni i który wywarł wpływ na resztę jego życia.

Później jeszcze wiele razy był w Polsce, tu spotkał swoją przyszłą żonę, Inkę, bez której wsparcia nie powstałyby najważniejsze jego publikacje. Najchętniej zatrzymywał się w Krakowie, gdzie spędzał czas w Bibliotece Jagiellońskiej. Jako miłośnik kuchni polskiej chodził na wątróbkę do restauracji „Cechowej” przy ul. Jagiellońskiej. Regularnie uczestniczył w nieformalnych spotkaniach w Instytucie Języka Polskiego PAN – najpierw przy ul. Straszewskiego, potem przy al. Mickiewicza – organizowanych przez jego przyjaciela prof. Waclawa Twardzika².

W 1982 roku został zatrudniony na uniwersytecie w Berkeley jako wykładowca literatury polskiej. Zastąpił na tym stanowisku odchodzącego na emeryturę Czesława Miłosza. Wiele lat później Miłosz zdradził Frickowi, że był przeciwny jego kandydaturze, przyznał jednak, iż mylił się w ocenie swojego następcy. Frick osiągał kolejne stopnie kariery: w 1988 roku uzyskał stanowisko Assistant Professor, w roku 1994

¹ D.A. Frick, *Polonica Orthodoxe. Cerkiewizmy w polszczyźnie Melecjusza Smotryckiego*, tłum. J. Niedźwiedz, M. Ryszka-Kurczab, „Terminus” 9 (2007), z. 1 (16), s. 13–47; D.A. Frick, „Słowa uszczypliwe”, „słowa nieuczciwe”. *Język sporów sądowych i ruska polemika*, tłum. M. Ryszka-Kurczab, „Terminus” 12 (2010), z. 2 (23), s. 15–35.

² Por. M. Rzepiela, *Wariacje pocztowe i inne wariacje, w: Wacek, czyli przypisy do konterfektu Profesora Waclawa Twardzika*, oprac. R. Mazurkiewicz, Kraków 2017, s. 116.

został profesorem (Professor) a w roku 2012 otrzymał nominację na stanowisko Distinguished Professor. Odszedł na emeryturę w 2020 roku. W ostatnich latach życia mieszkał w Richmond nad zatoką San Francisco. Został pochowany na cmentarzu w sąsiednim El Cerrito.

W trakcie swojej kariery akademickiej uczył dziesiątki studentów. Bardzo lubił wykładać, a studenci wysoko cenili sobie jego zajęcia. Oprócz typowych na slawistyce kursów, takich jak język staro-cerkiewno-słowiański, prowadził zajęcia z historii literatur środkowoeuropejskich i kultury naszego regionu. Nie ograniczał się w tym tylko do czasów dawniejszych. Na przykład w 2015 roku prowadził kurs poświęcony propagandzie zimnowojennej, w którym porównywał wytwory kultury masowej i życie w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych w Stanach Zjednoczonych i krajach bloku wschodniego. Wykład ilustrował nie tylko literaturą, filmami czy fotografiami, ale sięgał też do własnych wspomnień. Opowiadał między innymi, jak w szkole podstawowej regularnie brał udział w ćwiczeniach polegających na ukrywaniu się pod stołami w klasie, aby przeżyć falę uderzeniową wywołaną przez eksplozję radzieckiej bomby atomowej.

David Frick nie stworzył w Berkeley własnej szkoły badawczej ani zespołu badawczego. Był indywidualistą i najlepiej pracowało mu się w pojedynkę. Jednak poprzez swoje kontakty i relacje osobiste, a zwłaszcza publikacje wywarł ogromny wpływ – bezpośredni i pośredni – na historiografię w Europie Środkowej. Jego prace oddziaływały powoli, ale skutecznie przede wszystkim na historyków zajmujących się literaturą, kulturą i społeczeństwem dawnej Rzeczypospolitej. Uczni wszystkich narodów, które dziedziczą pamięć o federacji polsko-litewskiej, to znaczy białoruskiego, litewskiego, polskiego, ukraińskiego i żydowskiego, korzystają z jego badań.

Dlaczego Frick jest taki ważny i dlaczego polscy historycy literatury powinni czytać jego książki i artykuły?

Przede wszystkim umiał spojrzeć na literaturę i kulturę polską z innej perspektywy niż historycy lokalni. Działo się tak nie dlatego (w każdym razie nie tylko dlatego), że był osobą z zewnątrz i nie miał żadnych przodków z krajów słowiańskich i bałtyckich, albo dlatego, że miał protestanckie pochodzenie. Był po prostu niezwykle inteligentnym i twórczym człowiekiem, uczonym, który potrafił dostrzec i opisać rzeczywiste i oryginalne problemy badawcze. Frick nie dopasowywał się do głównych nurtów, lecz podejmował takie kwestie, które były prekursorskie i które inicjowały coś zupełnie nowego. W związku z tym nie pisał syntez historycznych o „Bożym igrzysku”, nie interesowały go rocznicowe lub „przełomowe” wydarzenia, jak unie polsko-litewskie, czy historia militarna. Nie pisał książek, które by kokietowały czytelników, wręcz przeciwnie, jego książki – mimo że arcyciekawe – stanowią duże wyzwanie intelektualne i są spotkaniem z nieznanym.

Pierwszą wydaną drukiem książką Fricka była *Polish Sacred Philology* z 1989 roku³, która ukazała się w języku polskim po niemal trzydziestu latach jako *Polska*

³ Zob. D.A. Frick, *Polish Sacred Philology in the Reformation and the Counter-Reformation: Chapters in the History of the Controversies (1551–1632)*, Berkeley 1989.

„*philologia sacra*”⁴. W rozprawie tej badacz analizował wypowiedzi polskich tłumaczy z XVI i początku XVII wieku na temat przekładania i interpretacji Pisma. Są to przede wszystkim wstępy poprzedzające wydania Biblii, między innymi Biblii brzeskiej, Wujka czy gdańskiej a także listy, marginalia i inne komentarze. Nowatorstwo książki Fricka polega nie na tym, że przypomina ona o renesansowych tłumaczeniach Biblii, bo o tym mówią wszystkie podręczniki akademickie⁵, ale na pokazaniu, że w drugiej połowie XVI wieku w Polsce rozpoczęła się filologiczna debata dotycząca tego, jak tłumaczyć, jakich narzędzi filologicznych używać do tłumaczenia Pisma. *Polska „philologia sacra”* jest więc książką nie tylko z historii literatury, ale też historii i teorii przekładu oraz historii nauki. Frick przyjrzał się temu zagadnieniu całościowo i umieścił je w kontekście międzynarodowym. Jak napisał w słowie wstępnym, rozprawa „obiera sobie zatem za temat lokalną debatę nad kwestią dyskutowaną w tym czasie w całej Europie”⁶. Dzięki tej książce możemy spojrzeć na historię literatury polskiej i literatury Rzeczypospolickiej⁷ z nowych perspektyw.

Druga książka, prawdopodobnie najważniejsza w całym dorobku Fricka, ukazała się sześć lat później, w 1995 roku. Jest to monografia poświęcona Melecjuszowi Smotryckiemu (Мелетій Смотрицький, Meletij Smotryc’kyj, ok. 1577–1633)⁸. Dzięki tej biografii oraz przekładom wyboru dzieł Smotryckiego na język angielski⁹ Frick stał się jednym z czołowych ukrainistów. Jego dorobek ukrainistyczny i rola jego badań dla historiografii ukraińskiej zostały omówione niedawno w innym miejscu¹⁰, ograniczę się więc do kilku spostrzeżeń dotyczących książki o Smotryckim. Melecjusz Smotrycki był ruskim pisarzem, absolwentem prawosławnej Akademii Ostrogskiej, katolickiej Akademii Wileńskiej i niemieckich uczelni protestanckich. Pisał w kilku językach, głównie po polsku i po rusku, czasami po łacinie. Wybrał karierę duchowną. Był żarliwym obrońcą prawosławia po unii brzeskiej, a jego wydana anonimowo antyunijna apologia Cerkwi prawosławnej *Threnos* (1610) wywołała lawinę polemik (w tym Piotra Skargi) i prześladowań, również jego samego. W 1627 roku Smotrycki, po swojej podróży do Konstantynopola i do Ziemi Świętej, porzucił jednak prawosławie i przeszedł na wyznanie unickie. Autora tego nie da się zamknąć w prostych kategoriach wyznaniowych, etnicznych, religijnych i właśnie ta jego kłopotliwa niejednoznaczność jest tematem książki Fricka. Analizując siedemnastowieczne teksty Smotryckiego, amerykański badacz pokazał złożoność dawnej

⁴ Zob. D.A. Frick, *Polska „philologia sacra” w czasach reformacji i kontrreformacji. Kilka kart z historii sporów wyznaniowych (1551–1632)*, tłum. K. Szymańska, Warszawa 2018.

⁵ Zob. np. J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1977, s. 60–67; M. Adamczyk, *Biblia*, w: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze – renesans – barok*, red. T. Michałowska, przy udziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temeriusz, Wrocław 1998, s. 108–109.

⁶ D.A. Frick, *Polska „philologia sacra”...*, s. 7.

⁷ Używam neologizmu „Rzeczypospolicki”, który jest zapożyczeniem z naukowego języka ukraińskiego.

⁸ Zob. D.A. Frick, *Meletij Smotryc’kyj*, Cambridge (Mass.) 1995.

⁹ *Rus’ Restored: Selected Writings of Meletij Smotryc’kyj (1610–1630)*, introd., ed. and transl. by D.A. Frick, Cambridge (Mass.) 2006.

¹⁰ Zob. G.G. Grabowicz, M. Viise, *In Memoriam: David Frick (1955–2022)*, <https://huri.harvard.edu/news/memoriam-david-frick> (dostęp: 21.07.2023).

Rzeczypospolitej, nieprzystawalność naszego rozumienia tożsamości narodowej do warunków XVII wieku. Smotrycki jest bowiem niewygodny dla narodowych historii literatury. Mimo że pisał przeważnie po polsku i był znakomitym stylistą, nie ma go w podręcznikach polskich¹¹. Z drugiej strony właśnie dlatego, że pisał głównie po polsku, jest on kłopotliwy dla historii literatury ukraińskiej i litewskiej. Jego najpopularniejszym utworem był wznawiany przez dwieście lat podręcznik gramatyki cerkiewnosłowiańskiej¹². Wydawano go powszechnie między innymi w Rosji, ale bez podawania nazwiska autora (bo „zdradził” prawosławie). Frick przez swoje mistrzowskie analizy ujawniał paradoksy i nieciągłości życia i twórczości Smotryckiego. Wyniki jego badań mają też jednak znaczenie dla zrozumienia innych „pogranicznych” autorów, takich jak Stanisław Orzechowski, Barbara Radziwiłłówna, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka”, Szymon Szymonowicz, Piotr Mołyła, Szymon i Bartłomiej Zimorowicowie, Łazarz Baranowicz, Natan Hannower, Daniel Bratkowski, Józef Baka, Konstancja Benisławska, a nawet Adam Mickiewicz. Frick daje narzędzia i pokazuje, jak możemy sobie radzić z tą literaturą, której nie da się sprowadzić do mianownika jednego narodu czy języka. Znakomitym tego przykładem jest rozdział z tej książki zatytułowany *Polonica Orthodoxe*, opublikowany w przekładzie na język polski na łamach „Terminusu”¹³.

Od końca XX wieku David Frick coraz częściej zwracał swoją uwagę na Wilno. Pojawiało się ono w jego badaniach już wcześniej, w książce o Smotryckim, ale w ostatnich pracach uczonego zyskało status głównego bohatera. Początkowo były to artykuły, z których później powstały dwie książki. Pierwsza to polskojęzyczna monografia *Wilnianie. Żywoty siedemnastowieczne* (2007)¹⁴, druga, zbudowana z publikowanych przez kilkanaście lat artykułów, to wydana w 2013 roku monumentalna rozprawa *Kith, Kin, and Neighbors*¹⁵.

Wilnianie jest opowieścią o mieszkańcach siedemnastowiecznego Wilna. Podobnie jak w przypadku wszystkich książek Fricka, u jej źródeł leżał ciekawy pomysł na konstrukcję. Otóż w zbiorach Berlinki zachowały się dwa rejestry stanowniczego z 1636 i 1639 roku¹⁶. Był to urzędnik królewski, który miał za zadanie zapewnić noclegi dla członków dworu królewskiego, kiedy władca przyjeżdżał do jakiegoś miasta na dłużej. Wspomniane rejestry dotyczą Wilna. Stanowniczy przemierzał ulicę po

¹¹ Zob. np. C. Hernas, *Barok*, Warszawa 1972; J. Ziomek, *Renesans*. Autorzy *Słownika literatury staropolskiej* wykluczają Smotryckiego poza obręb literatury polskiej, definiując go jako pisarza rosyjskiego. Zob. P. Lewin, *Rusko-polskie związki literackie*, w: *Słownik literatury staropolskiej...*, s. 829.

¹² M. Smotrycki, *ГРАММАТИКН Славенскія правільное Свнтагма*, Vievias (Jewie): Drukarnia Bracka, 1618.

¹³ Jest to jedyny fragment tej książki wydany po polsku. Zob. D.A. Frick, *Polonica Orthodoxe. Cerkiewizmy...*, s. 13–47.

¹⁴ *Wilnianie. Żywoty siedemnastowieczne*, wyd., wstęp i objaśnienia D.A. Frick, Warszawa 2008.

¹⁵ D.A. Frick, *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca–New York 2013.

¹⁶ *Rewizja gospód dworu jego królewskiego mości w mieście Wilnie pod bytność króla jego mości w roku 1636 i w roku 1639*, Biblioteka Jagiellońska, rkps BJ B Slav F 12 i B Slav F 15. Wydanie litewskie wraz z tłumaczeniem: M. Paknys, *Vilniaus miestās ir miestiečiai 1636 m. Namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius 2006, s. 250 (nr 239). Zob. D.A. Frick, *Wstęp*, w: *Wilnianie...*, s. XXV–XXVII.

ulicy, wchodził do domów i sporządzał szczegółową listę pomieszczeń. Następnie do każdego domu przypisywał poszczególnych członków dworu, dla których nie było miejsca na zamku: muzyków, medyków, urzędników, służbę itd. W ten sposób powstawała swoista mapa miasta. Frick podążył śladem stanowniczego, opisując dzielnicę po dzielnicy, ulicę po ulicy, dom po domu, stawiając przy tym pytania: Jacy ludzie mieszkali w danym domu? Jakiego byli wyznania? Jakimi językami mówili? Jakie były ich powiązania rodzinne? Co robili w życiu? Jakie były ich relacje z innymi mieszkańcami Wilna? Aby odpowiedzieć na te pytania, Frick dotarł do setek dokumentów pochodzących z archiwów miasta, ksiąg sądowych, listów, testamentów, tekstów literackich (w tym kazań), inwentarzy mienia, archiwaliów kościelnych itd. Ogromną część książki stanowią przytaczane *in extenso* źródła, w większości nigdy wcześniej niepublikowane: po polsku, łacinie, rusku, niemiecku i w jidysz. Narrację prowadzi Frick, ale tylko w stopniu niezbędnym. Tam, gdzie to możliwe, oddaje głos siedemnastowiecznym mieszkańcom Wilna. W ten sposób powstała polifoniczna opowieść o mieście wielowyznaniowym, wielojęzycznym i wieloetnicznym, o codziennym i niecodziennym życiu mieszkańców. Jest w tej opowieści przyjaźń, nienawiść, zachwyty i strach, wielkie wydarzenia historyczne i zwykłe zdarzenia. W dokumentach cytowanych przez Fricka mowa jest o wielkim pożarze z 1610 roku, kradzieży kury, okupacji moskiewskiej, katalogach ksiąg, pogrzebach, ślubach, skandalach i plotkach. Żadne miasto Rzeczypospolitej nie doczekało się takiej opowieści.

Na kanwie *Wilnian* powstała ostatnia książka amerykańskiego badacza. *Kith, Kin, and Neighbors* opiera się na części źródeł, które spotykamy w *Wilnianach*, lecz o ile w tamtej książce Frick oddawał głos źródłom, o tyle tutaj to on jest narratorem. Obszerny, liczący ponad pięćset stron tom wpisuje się w nurt badań mikrohistorycznych¹⁷, jednocześnie jednak jest panoramiczną opowieścią o Wilnie w XVII wieku. Na początku autor przedstawił metodę pracy stanowniczego, czyli zbudował ramę podobną do tej, którą spotykamy w *Wilnianach*. Następnie omówił wygląd miasta, jego skład etniczno-religijny i sposób funkcjonowania. To funkcjonowanie było o tyle złożone, że poszczególne grupy wyznaniowe i etniczne (a było ich nie mniej niż pięć) żyły według odmiennych kalendarzy i posługiwały się różnymi językami. W kolejnych rozdziałach autor przedstawił rozmaite etapy życia mieszkańców miasta (narodziny, chrzest, ślub, konflikty małżeńskie, starość, śmierć, pogrzeb) oraz pokazał, jak radzili sobie oni z wydarzeniami nadzwyczajnymi, takimi jak spór sądowy, wojna i okupacja. Książka jest wielowątkowa, ale tematem, który chyba najbardziej interesował badacza, była heterogeniczna tożsamość miasta. Tak jak Smotrycki, notabene mieszkaniec Wilna w pierwszych dziesięcioleciach XVII wieku, miasto to nie daje się ująć w prostych definicjach i kategoriach. Frick, podobnie jak Miłosz, choć

¹⁷ Zob. T. Wiślicz, *Metody ilościowe i jakościowe w badaniach historycznych*, w: *Wprowadzenie do metodologii historii*, red. E. Domańska, J. Pomorski, Warszawa 2022, s. 352–355. Artykuł Davida Fricka otwiera tom poświęconym mikrohistoriom z Wielkiego Księstwa Litewskiego: D.A. Frick, *What's in a Name? Conflicts and the Common Weal, Unity and Diversity in the Early Modern City*, w: *Social and Cultural Relations in the Grand Duchy of Lithuania: Microhistories*, ed. by R. Butterwick, W. Pawlikowska, New York–London 2019, s. 13–27.

w zupełnie innym gatunku literackim, próbował więc nazwać „miasto bez imienia”. Badając tak zróżnicowane, w sumie niespójne miasto, Frick musiał zmierzyć się z nieznaną we wczesnonowoczesnym świecie koncepcją tolerancji¹⁸.

Bardzo ciekawe rozważania na ten temat znajdują się w *Epilogu* do książki, w którym autor próbuje nazwać zasadę organizującą życie tej wieloetnicznej i wielowyznaniowej wspólnoty. Punktem odniesienia są dla niego publikacje poświęcone sytuacji we wczesnonowoczesnej Rzeszy Niemieckiej, Danii i Niderlandach. Frick, opierając się na ustaleniach Benjamina Kaplana¹⁹, zaznaczał, że w epoce wczesnonowoczesnej tolerancja nie była ideą, ale pragmatycznym tolerowaniem (w negatywnym sensie) inności w celu zapewnienia sobie możliwości funkcjonowania w zdywersyfikowanym układzie społecznym. Zgoda na inność była niechcianą koniecznością i pragmatycznym wyborem mieszkańców Wilna i innych zróżnicowanych etnicznie i religijnie miast i regionów. Z tego powodu dochodziło do konfliktów, prześladowań i przelewu krwi. Jednocześnie układ takiej niestabilnej równowagi w Wilnie działał przez kilka wieków. Frick doskonale pokazał tę paradoksalną „zgodną niezgodność” przede wszystkim poprzez to, jak jej uczestnicy – mieszkańcy Wilna – negocjowali swoje codzienne funkcjonowanie. Posłużył się przy tym niezwykle wnikliwą i pomysłową analizą źródeł. Po lekturze jego tomu „romantyczna” wizja „państwa bez stosów”²⁰ nigdy już nie będzie taka jak wcześniej. Książki Fricka wywracają do góry nogami całą naszą dotychczasową wiedzę na temat Rzeczypospolitej i jej kultury i zmuszają do jej ponownego przemyślenia i zrestrukturyzowania. Pokazują też nowy sposób odczytywania starych źródeł. Nie wiem, czy można to nazwać nową metodologią, ale na pewno jest to nowe podejście. Duża liczba historyków i historyków literatury XVI–XVIII wieku, zwłaszcza średniego i młodszego pokolenia, świadomie lub nieświadomie aplikuje Frickowe podejście w swoich badaniach. Bo to jest chyba najważniejsze w jego dociekaniach: nie tyle ustalanie „faktów historycznych”, ile próba zrozumienia przeszłości, a przede wszystkim dostrzeżenie w tej przeszłości żywych ludzi. Ludzie, których Frick wybierał na bohaterów swoich książek, to zwykle osoby, które na co dzień musiały się mierzyć z innością własną i cudzą.

Takie podejście badawcze wymagało od niego innego, szerszego spojrzenia niż to, które prezentują historycy środkowoeuropejscy²¹. Mimo że nie żyjemy już w XIX wieku, podstawowym, często niezwerbalizowanym zadaniem środkowo- i wschodnioeuropejskich badaczy przeszłości jest budowanie narracji pozytywistycznych

¹⁸ Pisz na ten temat w swoim niedawnym artykule Jakub Koryl, *Intolerable Tolerance: Conceptual Framework of the Early-Modern Inter-Confessional Relations*, w: *War and Peace in the Religious Conflicts of the Long Sixteenth Century*, ed. by G. Braghi, D. Dainese, Göttingen 2022, s. 93–115.

¹⁹ B.J. Kaplan, *Divided by Faith: Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*, Cambridge (Mass.), 2007.

²⁰ Zob. J. Tazbir, *Państwo bez stosów*, w: *idem, Państwo bez stosów i inne szkice*, Kraków 2000, s. 5–252.

²¹ David Frick zwracał uwagę, że polscy badacze przeszłości mają wspaniałą warsztat źródłowy, pod względem znajomości źródeł, umiejętności ich badania, docierania do nich, opracowywania i wydawania należą do światowej czołówki. A nawet więcej: pod tym względem przewyższają kolegów z zachodu. Jednocześnie jednak zazwyczaj nie potrafią wykraczać poza studia źródłowe, nie są w stanie wyjść poza krytykę źródła, szerzej go zinterpretować, zbudować na jego podstawie ciekawej i nowej opowieści.

i dążących do ujęć koherentnych, tworzących wizję spójnego świata. Nawet kiedy dostrzegają oni zróżnicowanie i konflikt, starają się znaleźć ramy, czasem ideologiczne, które nadawałyby sens tej zróżnicowanej wielości, na przykład *humanitas*, republikanizm, wielokulturowość, nie mówiąc o polskości, ukraińskości itp.²² Frick nie zacierał różnic, ale zwykle pytał, jak ludzie w XVI i XVII wieku sprawiali, że to, co nie jest spójne, sensowne i celowe – działa.

Książki Fricka, choć naukowe, wywodzą się z tradycji dziewiętnasto- i dwudziestowiecznej powieści: wielowątkowej, polifonicznej (w sensie bachtinowskim), mającej rozmach epicki, staranną konstrukcję. To zarazem teksty dające się interpretować na kilku poziomach²³. Frick był bowiem nie tylko badaczem, ale też znakomitym pisarzem. Jego książki i artykuły, pisane znakomitym stylem, błyskotliwie, zawsze oparte są na oryginalnym pomysłe, przebija się w nich inteligencja i ironia, które cechowały autora na co dzień. Zarówno w tekstach naukowych, jak i w zwyczajnych rozmowach był on gawędziarzem. Anegdota o siedemnastowiecznych wilnianach przypomina więc opowieści o tym, jak kiedyś Frick uratował się przed pijanym natrętem w centrum Krakowa, mówiąc czystą polszczyzną: „Jestem z Kielecczyny”. W źródłach historycznych tak jak we współczesnej codzienności dostrzegał paradoksy i rzeczy zaskakujące. Tłumacząc listy Chopina na angielski, zwrócił na przykład uwagę na to, że kompozytor pisał czasami o sobie w rodzaju żeńskim (co było szczególnie trudne do oddania w angielskim przekładzie)²⁴. Jego czytelnicy muszą się zmierzyć z tymi paradoksami. Publikacje Fricka nie są bowiem definitywne ani nie odpowiadają do końca na pytania, które postawił. Mają zakończenie otwarte.

David Frick nie myślał jednak o otwartym zakończeniu swojej działalności badawczej. Jesienią 2022 roku przygotowywał się do wydania źródeł do historii polskiej *philologia sacra*. A miał także inne projekty. Planował kolejne przyjazdy do Europy i Polski. Ostatni raz swój ulubiony Kraków odwiedził we wrześniu 2022 roku.

Frick był ciepłym i towarzyskim człowiekiem, łatwo zjednującym sobie ludzi, znakomitym rozmówcą obdarzonym poczuciem humoru. Odziedziczyła to po nim jego córka, Lillie (David był bardzo dumny, kiedy została studentką Indiana University w Bloomington, gdzie on sam studiował). Był nie tylko badaczem, siedzącym całymi dniami i tygodniami wśród siedemnastowiecznych rękopisów, ale też bystrym obserwatorem świata, w którym żył – a zatem człowiekiem niepozbawionym wewnętrznych sprzeczności. Zapewne też dlatego jego ulubiony wiersz to utwór z przełomu XX i XXI wieku, ale nawiązujący do siedemnastowiecznej poezji,

²² Przykładem takiego uspojnianącego działania są serie Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w Dialogu z Europą. Hermeneutyka Wartości oraz Humanizm: Idee Nurty i Paradygmaty Humanistyczne w Kulturze Polskiej lub te litewska publikacja *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy*, red. V. Ališauskas et al., tłum. P. Bukowiec, B. Kałęba, B. Piasecka, Kraków 2006.

²³ Frick lubił powieści. Spośród autorów polskich szczególnie bliskie były mu książki Jerzego Pilcha, z których dwie przełożył na język angielski: *Tysiąc spokojnych miast* i *Moje pierwsze samobójstwo*. Ta pierwsza książka stała się bestsellerem w Stanach Zjednoczonych, a tłumaczenie było w 2011 roku nominowane do nagrody Best Translated Book Award magazynu „The Kirkus Reviews”.

²⁴ F. Chopin, *Chopin's Polish Letters*, transl. by D.A. Frick, ed. by J. Comber, Warsaw 2016.

w której duch ściera się z ciałem, zmysłowość z medytacją. Wiersz ten został odczytany na pogrzebie uczonego:

Jeżeli po śmierci dostanę się do Nieba, musi tam być jak tutaj, tyle że pozbędę się tępych zmysłów i ociążałych kości.

Zmieniony w samo patrzenie, będę dalej pochłaniał proporcje ludzkiego ciała, kolor irysów, paryską ulicę w czerwcu o świetle, całą niepojętą, niepojętą mnogość widzialnych rzeczy²⁵.

Bibliografia

- Adamczyk M., *Biblia*, w: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze – renesans – barok*, red. T. Michałowska, przy udziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temeriusz, Wrocław 1998, s. 105–113.
- Chopin F., *Chopin's Polish Letters*, transl. by D.A. Frick, ed. by J. Comber, Warsaw 2016.
- Frick D.A., *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca–New York 2013.
- Frick D.A., *Meletij Smotryc'kyj*, Cambridge (Mass.) 1995.
- Frick D.A., *Polish Sacred Philology in the Reformation and the Counter-Reformation: Chapters in the History of the Controversies (1551–1632)*, Berkeley 1989.
- Frick D.A., *Polonica Orthodoxe. Cerkiewizmy w polszczyźnie Meleczusza Smotryckiego*, tłum. J. Niedźwiedź, M. Ryszka-Kurczab, „Terminus” 9 (2007), z. 1 (16), s. 13–47.
- Frick D.A., *Polska „philologia sacra” w czasach reformacji i kontrreformacji. Kilka kart z historii sporów wyznaniowych (1551–1632)*, tłum. K. Szymańska, Warszawa 2018.
- Frick D.A., „Słowa uszczypliwe”, „słowa nieuczciwe”. *Język sporów sądowych i ruska polemika*, tłum. M. Ryszka-Kurczab, „Terminus” 12 (2010), z. 2 (23), s. 15–35.
- Frick D.A., *What's in a Name? Conflicts and the Common Weal, Unity and Diversity in the Early Modern City*, w: *Social and Cultural Relations in the Grand Duchy of Lithuania: Microhistories*, ed. by R. Butterwick, W. Pawlikowska, New York–London 2019, s. 13–27.
- Grabowicz G.G., Viise M., *In Memoriam: David Frick (1955–2022)*, <https://huri.harvard.edu/news/memoriam-david-frick> (dostęp: 21.07.2023).
- Hernas C., *Barok*, Warszawa 1972.
- Kaplan B.J., *Divided by Faith: Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*, Cambridge (Mass.) 2007.

²⁵ C. Miłosz, *Uczciwe opisanie samego siebie nad szklanką whisky na lotnisku, dajmy na to w Minneapolis*, w: *idem, Wiersze wszystkie*, Kraków 2011, s. 1150. Bardzo dziękuję Davidowi Kurkovsky'emu, przyjacielowi i ostatniemu doktorantowi Davida Fricka, za informację o tym wierszu.

- Koryl J., *Intolerable Tolerance: Conceptual Framework of the Early-Modern Inter-Confessional Relations*, w: *War and Peace in the Religious Conflicts of the Long Sixteenth Century*, ed. by G. Braghi, D. Dainese, Göttingen 2022, s. 93–115.
- Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy*, red. V. Ališauskas et al., tłum. P. Bukowicz, B. Kałęba, B. Piasecka, Kraków 2006.
- Lewin P., *Rusko-polskie związki literackie*, w: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze – renesans – barok*, red. T. Michałowska, przy udziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temierusz, Wrocław 1998, s. 829–833.
- Miłosz C., *Wiersze wszystkie*, Kraków 2011.
- Paknys M., *Vilniaus miestai ir miestiečiai 1636 m. Namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius 2006.
- Rewizja gospód dworu jego królewskiego mości w mieście Wilnie pod bytność króla jego mości w roku 1636 i w roku 1639*, Biblioteka Jagiellońska, rkps BJ B Slav F 12 i B Slav F 15.
- Rus' Restored: Selected Writings of Meletij Smotryc'kyj (1610–1630)*, introd., ed. and transl. by D.A. Frick, Cambridge (Mass.) 2006.
- Rzepiela M., *Wariacje pocztowe i inne wariacje*, w: *Wacek, czyli przypisy do konterfektu Profesora Wacława Twardzika*, oprac. R. Mazurkiewicz, Kraków 2017, s. 116–122.
- Smotrycki M., *ГРАММАТИКН Славенския правильное Сунтазма*, Vievis (Jewie): Drukarnia Bracka, 1618.
- Tazbir J., *Państwo bez stosów*, w: J. Tazbir, *Państwo bez stosów i inne szkice*, Kraków 2000, s. 5–252.
- Wilnianie. Żywy siedemnastowieczny*, wyd., wstęp i objaśnienia D.A. Frick, Warszawa 2008.
- Wiślicz T., *Metody ilościowe i jakościowe w badaniach historycznych*, w: *Wprowadzenie do metodologii historii*, red. E. Domańska, J. Pomorski, Warszawa 2022, s. 346–358.
- Ziomek J., *Renesans*, Warszawa 1977.

JAKUB NIEDŹWIEDŹ

🏠 Uniwersytet Jagielloński w Krakowie / Jagiellonian University in Kraków, Poland

@ jakub.niedzwiedz[at]uj.edu.pl

🆔 <https://orcid.org/0000-0003-4472-8151>

Jakub Niedźwiedź – Professor at the Faculty of Polish Studies, Kraków; Head of the Chair of Old Polish Literature. Research interests: early modern literature (especially Polish, Ukrainian and neo-Latin), history of cartography, urban early modern literacy. Recent books: *Literacy in Medieval and Early Modern Vilnius: Forms of Writing and Rhetorical Spaces in the City*, Turnhout 2023; *Poeta i mapa. Jan Kochanowski a kartografia XVI wieku* [The Poet and the Map: Jan Kochanowski and Cartography in the Sixteenth Century], Kraków 2019; *Dwa kazania wygłoszone po śmierci Królowej Konstancji i Zygmunta III Wazy* [Two Sermons Preached after the Death of Queen Constance of Austria and King Sigismund III Vasa], Warszawa 2016.